

Mejniki našega zdravstva

Vito Lavrič

Nekaj zgodovinskih podatkov o vzgoji babic pri nas

1700 let star nagrobnik babice
iz Solina pri Splitu

Nagrobni kamen je v zgodovini našega porodništva zelo pomemben, ker dokazuje, da smo imeli babice že v 3. stoletju po našem štetju. Babiške šole pa smo dobili mnogo pozneje. Prva je začela delovati leta 1753 v Ljubljani.

Ravnatelj babiške šole v Splitu primarij dr. Jure Lukinović je leta 1953 babiški šoli v Ljubljani ob njeni 200-letnici poklonil mavčni odlitek nagrobnega kamna babice, ki je živel v 3. stoletju po našem štetju v Solinu pri Splitu.

Slovenski prevod napisa se glasi: »Bogovom manom! Babici Eliji Soteri, zaslužni osvobojenki, ki je umrla stara 35 let, (postavlja nagrobni kamen) Elius Antonianus Temistokles«.

Iz napisa izvemo, da se je zaslužna babica imenovala Elija Sotera, da je bila prvotno sužnja in da ji je dal svobodo njen varuh (patron) Elius Antonianus Temistokles. Leta ji postavlja nagrobni kamen. Oba sta bila Grka.

Nagrobni kamen se je razbil v dva kosa. Zgornji del so našli leta 1885, spodnjega pa leta 1941. Ravnatelj arheološkega muzeja v Splitu ju je strnil v celoto.

Mavčni odlitek nagrobnika je vzi-
dan v avli babiške šole v Ljubljani.
Prav tak je tudi v splitski babiški šoli.

Slovenske babiške šole v Avstriji

V slovenskih pokrajinah (Kranjska, Štajerska, Koroška in Primorska) se je pričelo zdravstvo izboljševati za vladanja cesarice Marije Terezije (1717—1780), ki je povabila leta 1745 nizozemskega zdravnika Gerharda van Swieten (1700—1772) na Dunaj, da uredi zastarelo in zanemarjeno zdravstvo v Avstriji. Van Swieten, gojenec staroznane leidenske univerze (ustanovljene leta 1575) in učenec velikega Boerhaaveja, je pomenil za avstrijsko medicino mnogo. Ker se je zavedal, da so prvi pogoj za uspešen napredek zdravstva dobri zdravstveni delavci, se je najprej lotil visokih, srednjih in nižjih medicinskih šol. Med prvimi je odprl leta 1753 po deželnih glavnih mestih babiške šole. Slovenci smo dobili to leto dve: v Ljubljani in v Celovcu.

V dobi pred ustanovitvijo babiških šol je bila izobrazba babic zelo pomanjkljiva. Žene, ki so imele do babiškega poklica posebno veselje, so tedaj lahko postale babice le na dva načina.

1. Obiskovale so zasebne tečaje pri všegarjih (magistrih — učiteljih porodništva), okrožnih, deželnih in mestnih zdravnikih ter jih spremljale pri porodih. Tako so si pridobile nekaj teoretičnega in praktičnega znanja, da so lahko pri svojih učiteljih napravile izpit.

2. Žene so brez predhodne strokovne izobrazbe pomagale pri porodu ali pa so spremljale babice kot njihove pomočnice. Tako so si pridobile nekaj praktičnega znanja o porodu. Ko so se čutile dovolj zmožne, so se javile k izpitu pri zgoraj navedenih všegarjih in zdravnikih, ki so jih izpraševali. Odtod naziv »izprašana« babica.

Vse izprašane babice je moral na deželi potrditi deželni urad, v glavnih mestih pa zdravstvena komisija. Odtod naziv »potrjena ali aprobirana« babica. Končno so bile te še »v' persego vzete«. Odtod tudi naziv »zaprisežena« babica.

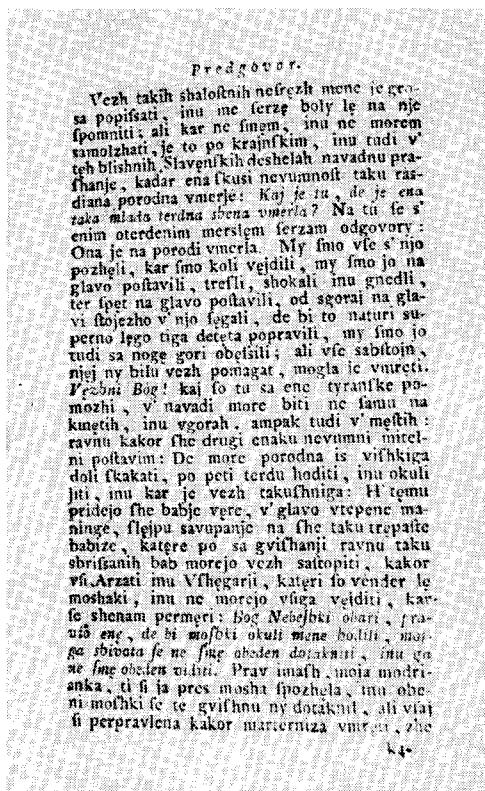
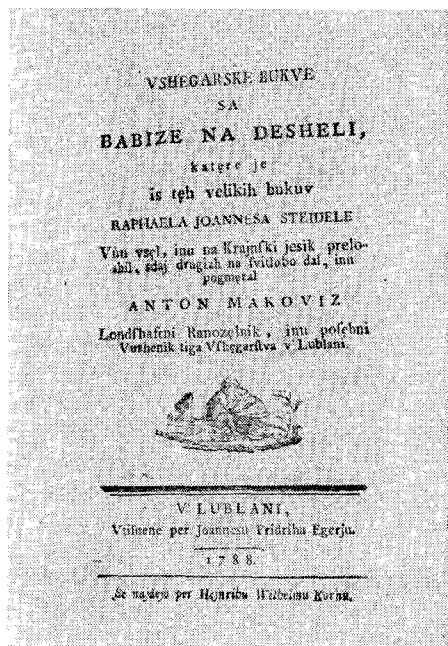
Tako so žene lahko postale babice še v času, ko smo že imeli babiško šolo. Šele leta 1812 je oblast prepovedala všegarjem in zdravnikom babice izobraževati in izpraševati.

Slovenci smo imeli v Avstriji 4 babiške šole, in sicer v Ljubljani, v Celovcu, Gradcu in Trstu. Najstarejši sta v Ljubljani in v Celovcu.

V Celovcu so bili slovenski tečaji verjetno od ustanovitve (1753) dalje, gotovo pa so bili za magistra kirurgije in porodništva Janeza Krst. Hendla (1767 do 1834), ki je učil babiške gojenke v letih 1800—1833 v petmesečnih slovenskih tečajih in prejemal za to delo poseben honorar. Zadnji babiški učitelj, ki je poučeval od leta 1860—1893 še v slovenščini, je bil dr. Avgust Krasnig (1832—1896). Njegov naslednik dr. Franc Torggler je učil samo še v nemščini. Tako smo zgubili Slovenci konec preteklega stoletja važno postojanko na Koroškem.

Šola v Gradcu je pomenila za nas Slovence le toliko, kolikor je tam deloval Kernov asistent patron in magister kirurgije ter častni doktor medicine Janez Nep. Kömm (1779—1851), ki je od leta 1820 pa do upokojitve (1849) poučeval babice v slovenščini. Napisal je »Bukve od porodne pomoči za porodne pomočnice na kmetih« (Gradec 1840).

Za ustanovitev šole v Trstu so bili pogoji šele leta 1815. Tečaji so bili od vsega začetka slovenski in italijanski. Trst nam je dal tudi slovensko učno knjigo za babice z naslovom: »Kratek poduk o pravem babičevanju« (Trst 1880). Najuspešnejši babiški učitelj v Trstu je bil dr. Egidij Welponer (1849—1933), ki je v letih 1881—1924 vzgojil nad 500 slovenskih babic. Italijanski fašizem je nato v kali zatrl vsako slovensko kulturno in strokovno dejavnost v Trstu.

Tako je po letu 1924 ostala ljubljanska babiška šola edina slovenska babiška šola, v kateri so se vzgajale babice za vse dokaj razsežno področje nekdanje Slovenije v bivši Jugoslaviji. Slovenke v Avstriji so morale v nemške šole v Gradec ali Celovec, naše Primorke pa v italijanske.

Ljubljanska babiška šola

Otvoritev babiške šole v Ljubljani leta 1753 je bila za nas Slovence pomemben kulturni in politični dogodek. Ustanovno leto babiške šole sodi v dobo, ko je država pričela spričo ogromnega miselnega preobrata v osemnajstem stoletju — prosvetljenstva in racionalizma — voditi populacijsko politiko. Začela je takoj ob viru življenja: pri porodu in pri rojstvu.

Skrb države za količino (ne pa tudi za kakovost) svojih državljanov se kaže v prvem členu »Podvucenja za babice« iz leta 1788, kjer beremo, da je »ta neuvumnost (neizkušenos) teh babic v deželah mnogih prebivavcov življenje koštala«. Potrebne so torej bile babiške šole, da bo porodna pomoč strokovno pravilnejša in boljša.

Ljubljanska babiška šola je bila po zaslugi nekaterih odličnih porodničarjev (Makovic, Matošek, Alojz Valenta, Zalokar) ustanova, ki ni skrbela le za vzgojo naših babic, temveč je tudi gojila porodništvo in ga dvignila na zavidljivo višino. Tako je postala prav ta šola eden izmed temeljev, na katerih je zrasla naša medicinska fakulteta v Ljubljani, zlasti še klinika za ginekologijo in porodništvo.

Najprej kratek pregled vseh porodničarjev, ki so delovali v babiški šoli od ustanovitve dalje:

Mr. Franc Klopstein	učil od 1753 do 1774
Mr. Balthasar Hacquet	učil od 1774 do 1787
Mr. Anton Makovic	učil od 1788 do 1797
Dr. Vincenc Kern (ali njegov asistent)	učil od 1797 do 1800
Mr. Franc Vehovar (kot suplent)	učil od 1800 do 1807
Dr. Franc Melzer	učil od 1807 do 1813
Mr. Anton Melzer	učil od 1813 do 1815
Mr. Franc Vehovar (kot suplent)	učil od 1815 do 1816
Dr. Janez Matošek	učil od 1816 do 1820
Mr. Ignacij Binter	učil od 1821 do 1835
Mesto nezasedeno	1836
Mr. Anton Melzer (kot suplent)	učil 1837
Dr. Jurij Ignacij Laschan	učil 1838
Dr. Raimund Melzer	učil 1839
Dr. Bernard Pachner	učil od 1839 do 1856
Dr. Alojzij Valenta	učil od 1857 do 1898
Dr. Alfred Valenta	učil od 1898 do 1918
Dr. Emil Watzke (kot suplent)	učil od 1918 do 1919
Dr. Alojz Zalokar	učil od 1919 do 1944
Dr. Vito Lavrič	učil od 1944 dalje

O prvem predstavniku magistru Francu Klopsteinu imamo zelo malo podatkov. Drugi, mag. Balthasar Hacquet je bil predvsem odličen naravoslovec (botanik, mineralog in geolog) in manj porodničar. Med njegovimi 60 strokovno znanstvenimi deli jih je samo dvoje s področja porodništva. Tretji je bil naš rojak, mag. Anton Makovic. Napisal je dve učni knjigi za porodništvo (1782, 1788). V uvodu beremo, kakšne nemogoče razmere so bile tedaj v porodništvu, in sicer ne samo na podeželju, temveč tudi v mestih. Prav to mu je dalo spodbudo, da je na domača tla presadil izkušnje tedaj zelo znane dunajske Steidelejeve šole. Kot vsi reformatorji je tudi Makovic naletel na precejšen odpor babic in nadrejenih ter je leta 1797 zapustil Ljubljano. Dr. Vincenc Kern, naš veliki medicinski mislec in znanstvenik, je učil v Ljubljani na liceju od leta 1797 do 1805, ko je postal profesor za kirurgijo na dunajski univerzi. Babic verjetno ni poučeval. To delo je opravljal od leta 1797 do 1800 eden izmed njegovih asistentov. Mag. Anton Melzer je znan po svojem instrumentu basiocaestrum, ki ga je opisal v knjigi *Tractatus de deminuendo sub partu foetus capite* (1821). Instrument ni povsem izviren. Ker je bil za porodnice preveč nevaren, so ga uporabljali le malo časa. Dr. Janez Matošek je deloval pri nas samo 5 let. Njegov učbenik za babice (1818) je zelo pomembno delo, ki razodeva Matoška kot odličnega porodničarja in pedagoga. Ker ni znal dobro slovensko, je pridobil Valentina Vodnika za prevajalca. Prav jezikoslovnemu čutu prvega slovenskega pesnika in njegovemu posluhu za lepoto slovenske besede se moramo zahvaliti, da smo dobili Slovenci že tedaj porodniško terminologijo, ki je z majhnimi izjemami veljavna še danes. Dr. Bernard Pachner je pričel poudarjati pomen pediatrije. V svojem učbeniku *Bukve za učenke porodničarstva* (1848) samega sebe imenuje za učenika porodnoslovja in otroških bolezni.

Najvidnejši predstavnik ljubljanske porodniške šole v drugi polovici preteklega stoletja je bil dr. Alojzij Valenta. Napisal je dve učni knjigi iz porodništva

(1860, 1886) in več kot 100 strokovno znanstvenih člankov. Leta 1870 je odprl v porodnišnici na Ajdovščini manjši ginekološki oddelek. Bil je vodja deželnih dobrodelnih zavodov, ravnatelj deželne bolnišnice na Ajdovščini, graditelj umobolnice na Studencu in deželne splošne bolnišnice na Zaloški cesti, eden izmed ustanoviteljev Zdravniškega bralnega društva (1861) in 25 let tajnik ter nato 7 let predsednik Društva zdravnikov na Kranjskem, častni član 10 zdravniških društev doma in v zamejstvu itd. Leta 1890 je napravil v Ljubljani prvi carski rez z ohranitvijo maternice. Njegov naslednik je bil njegov sin dr. Alfred Valenta. Sestavil je dve novi izdaji očetovega učbenika za babice (1903, 1911) in napisal več strokovnih člankov. Leta 1907 je napravil pri nas prvo Wertheimovo operacijo zaradi raka materničnega vratu. Po prvi svetovni vojni je bil leta 1918 iz političnih razlogov upokojen.

Takoj po prvi svetovni vojni je dr. Emil Watzke (1880—1956) krajši čas nadomeščal upokojenega dr. Alfreda Valenta in vodil dva babiška tečaja. 21. maja 1919 pa je bil imenovan dr. Alojz Zalokar (1887—1944) za profesorja teoretičnega in praktičnega porodništva na babiški šoli in hkrati za primarija ginekološko-porodniškega oddelka deželne bolnišnice v Ljubljani. Imenovanje na tako odgovorno mesto je dalo široko razgledanemu in zelo prizadevnemu dr. Zalokarju možnost, da je odločilno vplival na razvoj zdravstva nasploh in na razvoj ginekologije in porodništva pri nas v obdobju med obema svetovnima vojnama še posebej.

Zalokarjevo delo je bilo zelo obsežno in vsestransko. V medicini se je uveljavljal na organizacijskem, strokovnem in vzgojnem področju.

Dr. Zalokar je imel velike načrte, vendar jih ni mogel vseh uresničiti. V svojem delu se ni omejeval samo za ozko problematiko ustanove, temveč je gledal na problem varstva matere in otroka v vsej širini in pomembnosti. V prostorih ženske bolnišnice je uredil prvo posvetovalnico za nosečnice. Razmišljal je o potrebi socialne službe v stroki. V povezavi z zastopnicami Splošnega ženskega društva in Kluba Primork je skušal doseči popularizacijo ginekološke in porodniške problematike in pomoč pri realizaciji načrtov. Po njegovi zamisli naj bi zrastel na obsežnem zemljišču dom materinstva, ki naj bi v svojem sestavu vseboval vse tisto, kar je potrebno za uspešno reševanje številnih vprašanj na področju varstva matere in otroka.

Na strokovnem področju si je dr. Zalokar prizadeval dvigniti raven ginekologije in porodništva. Kot učenec dunajske šole je presadil na domača tla vse tisto, kar je ustrezalo posebnosti terena in naši porodniški patologiji. Pri svojem strokovnem delu se je stalno izpopolnjeval in dosegel, da je bila ženska bolnišnica na sodobni strokovni ravni in da je dosegala za tedanje čase dokaj dobre uspehe.

Dr. Zalokar je bil izvrsten pedagog in govornik. V 25 letih svojega delovanja ni vzgojil samo generacije babic, ki so se na terenu dobro znašle, temveč tudi veliko število v porodništvu dobro izurjenih splošnih zdravnikov in specialistov.

Napisal je nad 40 strokovno znanstvenih člankov, največ s področja ginekologije in porodništva in organizacije zdravstvene službe. Izdal je Predavanja iz porodništva (1921) in sodeloval pri Durst—Stajič—Zalokarjevem Učbeniku za babice (1932). O delu v bolnišnici za ženske bolezni je s svojimi sodelavci poročal v dveh brošurah, in sicer Pet let ginekologije in porodništva (1925) in Poročilo o ginekološkem in porodniškem delu (1937). Sodeloval je tudi v knjižici Beseda o raku (1936).

Leta 1944 je odprl v prostorih bolnišnice knjižnico z več kot 1200 knjigami. V bogati knjižnici so bile poleg ginekoloških in porodniških knjig tudi nekatere dragocene stare knjige, ki jih je poklonilo Slovensko zdravniško društvo. Bil je večkratni predsednik Slovenskega zdravniškega društva in tesno je sodeloval z drugimi slovanskimi strokovnimi društvi.

Med drugo svetovno vojno so se takoj po ustanovitvi OF skoraj vsi zdravniki in večina drugega zdravstvenega osebja — zlasti babice — aktivno vključili v OF. Tako je postala bolnišnica za ženske bolezni v Ljubljani eden izmed stebrov OF in važna baza partizanske zdravstvene službe. V tej stavbi se je zbiral in predeležoval sanitetni material za partizanske enote in bolnišnice. Hkrati je ta hiša med vojno številnim aktivistkam in partizankam dajala varno zavetje pred zasledovanjem okupatorja.

Po drugi svetovni vojni je postal predstojnik klinike za ginekologijo in porodništvo prof. dr. Pavel Lunaček (1900—1955), po njegovi smrti pa prof. dr. Franc Novak, medtem ko je vodstvo babiške šole prevzel prof. dr. Vito Lavrič, ki jo vodi še sedaj.

ZDRAVSTVENO NADZORSTVO V VZGOJNO-VARSTVENIH ZAVODIH

Republiški zdravstveni center je na seji dne 27. septembra 1968 sprejel za zdravstvene zavode obvezno »Strokovno navodilo za opravljanje zdravstvenega nadzorstva v vzgojno-varstvenih zavodih«. Zdravstveno nadzorstvo v teh zavodih doslej ni bilo niti strokovno niti pravno urejeno, čeprav je sestavni del otroškega varstva, ki tudi spada v osnovno zdravstveno varstvo.

Zdravstveno varstvo v vzgojno-varstvenih zavodih izvajajo zdravstveni domovi po programu, ki ga pripravijo regionalni zdravstveni centri, realizirajo pa zdravstveni domovi na podlagi pogodb s plačniki tega varstva (Skupnost otroškega varstva, občine, komunalne skupnosti socialnega zavarovanja idr.).

Za zdravstveno nadzorstvo pooblaščenim zdravnikom zdravstvenega doma, medicinske sestre otroških dispanzerjev in v patronažni službi bodo v tem navodilu našli precejšen obseg svojega dela.

Zaradi tega priporočamo službi za zdravstveno varstvo otrok, strokovnim vodjem te službe, da se natančneje seznanijo s tem strokovnim navodilom.

Stpl.

»ZAPOSILITEV ŽENSKÉ NE SME ITI NA RAČUN ZDRAVJA IN SREČE NAŠIH OTROK IN DRUŽIN, SAJ JE MOŽNO OB NAČRTNI IN NENEHNI SKRBI DRUŽBE IN NAS SAMIH DOSEČI, DA BODO NAŠE ŽENSKÉ DOBRE DELAVKE IN DOBRE MATERE.«

Dr. Stanko Lajevce